

Dispozicije

Bojan Borstner

Analiza lastnosti se mora nujno srečati z vprašanjem: Kaj so dispozicije¹?
Vzemimo klasični primer, ki ga najdemo že v Newtonovi *Optiki*:

Lomljivost žarkov svetlobe je njihova dispozicija, da so lomljeni ali da se spremenijo smer njihovega gibanja, ko prehajajo iz enega v drugo transparentno telo ali medij.

Najprej lahko ugotovimo, da pripisuje Newton lastnost lomljivosti svetlobnim žarkom tudi v primeru, ko se svetloba širi v vakuumu. Lomljivost je torej lastnost, ki jo svetlobni žarki posedujejo ne glede na to, v kakšnem mediju se širijo. Hkrati pa navaja pogoje (okolščine), ki morajo biti uresničeni, da pride do aktualizacije dispozicijske lastnosti. Iz Newtonove opredelitve lahko izpeljemo naslednjo trditev:

(A) *Dispozicija & Pogoji (Okoliščine) = Dejanskost*²

kar pomeni, da imamo v primeru svetlobnih žarkov in steklene prizme naslednjo situacijo:

(A') Svetlobni žarek & Prizma = Lom svetlobnega žarka v prizmi

Svetlobni žarek kot stvar, ki ima v skladu z Newtonovim zakonom dispozicijsko lastnost 'lomljivost', se je »povezal« (združil) s stekleno prizmo, ki je ravno tako stvar in poseduje dispozicijo, da lahko povzroči lom svetlobnega žarka. Tako imamo novo stvar (agregat, stanje stvari), ki poseduje določeno lastnost, ki pa ni več dispozicijska, ampak se manifestira v sami stvari.

(A'') Stvar x z dispozicijo P se »poveže« s stvarjo y z dispozicijo Q tako, da tvorita stvar z = x + y z lastnostjo R, ki je manifestirana.

-
1. Ko govorimo o dispozicijah, upoštevamo razlikovanje med filozofskimi in psihološkimi dispozicijami. Psihološke dispozicije običajno posedujejo le tista bitja, ki imajo zavest, medtem ko filozofske dispozicije tipično posedujejo neživi predmeti. (Ko pravimo, da to velja običajno, tipično nikakor ne želimo zanikati možnosti, da filozofske dispozicije lahko posedujejo tudi živa bitja – človeka lahko raztopimo v žvepleni kislini, žive korale so krhke...) K prvim prištevamo dispozicije kot so: resnicoljubnost, modrost, razdražljivost...; k drugim pa trdnost, elastičnost, krhkost... Če se omejimo zgolj na filozofske dispozicije, potem se s tem izognemo kompleksu problemov, ki se nanašajo na zavest, mentalno, intencionalno...
 2. V tej zvezi se moramo vprašati, če velja ta trditev tudi v obratni smeri:

Dejanskost – Pogoji (Okoliščine) = Dispozicija

Kot bomo pokazali v nadaljni analizi, lahko tudi to trditev sprejmemo. Vendar pa se za sedaj še nismo opredelili do tega, ali je dispozicija realna lastnost, ali pa zgolj drugačen opis kategorialne osnove.

Predhodne ugotovitve so pokazale, da obstaja določena konceptualna povezava med stavkom, ki pripisuje dispozicijo neki stvari in določenimi pogoji, ki morajo biti udeleženi, da pride do manifestiranja dispozicije.

Dispozicije se izražajo s pomočjo dispozicijskih predikatov, kar nam omogoča, da lahko stvari v svetu delimo na tiste, ki posedujejo določeno dispozicijo in tiste, ki te dispozicije ne posedujejo.

1. Carnapov kriterij in (naravne) vrste

Carnap (1936) je v analizi predikatov ugotovil, da dispozicijski izrazi ne morejo biti definirani z uporabo tistih terminov, ki so že vključeni v opis pogojev in reakcij, ki so povezane z dispozicijami. Vzemimo določen predikat ' P_3 ', ki naj pomeni 'biti topljiv v vodi'. Sočasno pa imamo še predikata ' P_1 ' in ' P_2 ' tako, da ' $P_1(x,t)$ ' pomeni 'telo x je postavljeno v vodo v času t ' in ' $P_2(x,t)$ ' pomeni 'telo x se raztopi v vodi v času t '.

V skladu s tem bi lahko 'topljiv v vodi' definirali:

(a) ' x je topljiv v vodi' pomeni, da vedno, ko je x potopljen v vodo, se x raztopi.³

V (a) je vključen pogojnik:

(p) če je neka stvar x potopljena v vodo, potem, če je x topljiva v vodi, se x raztopi v času t in x ni topljiva v vodi, če se v času t ne raztopi.⁴

Skladno z (a) in (p) lahko rečemo, da je topljiva v vodi tista stvar, ki je enaka (ali vsaj podobna v tem pogledu) stvarjem, ki so v vodi dejansko raztopljene.⁵ V tem kontekstu se zastavlja vprašanje, če ni osnovna opredelitev dispozicij prestrogo vezana na termin naravna vrsta.

Če sledim Quinu, potem obstaja določena povezava med subjektivnim pogojnikom in naravno vrsto. Na eni strani imamo 'če bi x bil v vodi, potem se bi raztopil' in na drugi strani izraz, ki označuje vrsto 'vsaka vrsta, ki zaobsega vse stvari, ki se, če so v vodi, raztopijo, zaobsega tudi x '. Tisto, kar bi naj povezovalo neko množico stvari v določeno (naravno) vrsto, bi naj bila lastnost, da so topljive v vodi. Vendar je to vsekakor premalo. Če bi naj bilo res, da so dispozicije določene s pomočjo naravnih vrst, potem bi v primeru topljivosti to pomenilo, da takrat, ko poznamo mehanizem topljivosti, ki bi ga naj zagotovila znanost, lahko zadovoljivo definiramo dispozicijske termine in jih tudi uporab-

3. Formaliziran zapis, ki predstavlja prirejen Carnapov simbolizem, te definicije je:

$P_3(x) (t) / P_1(x,t) \rightarrow P_2(x,t) /$

4. $(x)(t) / P_1(x,t) \rightarrow (P_3(x) P_1(x,t)) /$

5. Quine uporabi to spoznanje na primeru naravne vrste:

»... tisto, kar opredeli neko stvar kot topljivo, čeprav ni nikoli potopljena v vodo, je to, da je iste vrste kot stvari, ki so bile dejansko raztopljene ali se bodo raztopile; je slična (similar) tem. ... Stvar je topljiva, če vsaka vrsta, ki je dovolj široka, da zaobseže vse aktualne žrtve topljivosti zaobseže tudi to.« (Quine, 1969, 130)

ljamo. Toda že samo osnovnošolsko poznavanje kemije nam pokaže, da sam mehanizem topljivosti ni tako enoznačen kot bi želeli.

Vzemimo dve različni vrsti stvari – sladkor in kuhinjsko sol. Obe sta topljivi v vodi. Kemik bi dejal, da sol kot elektrolit pri raztapljanju v vodi oddaja toploto, medtem ko sladkor, ki ni elektrolit, absorbira toploto v procesu raztapljanja; pri enem procesu molekule razpadajo, vtem ko pri drugem ne;... Torej tam, kjer smo bili prepričani, da je zgolj ena (naravna) vrsta, imamo dve vrsti. Hkrati pa lahko ugotovimo, da lahko posamezna stvar preide iz ene v drugo naravno vrsto, ker se spremeni njena kemijska struktura.⁶ Iz tega izhaja, da enakost naravne vrste nikakor ne more biti zadostna za enakost dispozicije – dispozicije ne moremo definirati v terminih naravne vrste.

2. Ryllov fenomenalizem

Rylovo izhodišče predstavlja teza:

Posedovati dispozicijsko lastnost ni biti v posameznem stanju, niti ne v posamezni spremembi, ampak je biti nagnjen k posameznemu stanju ali k posamezni spremembi, kadar je izpolnjen specifični pogoj. (Ryle 1949, 43)

Če analiziramo to izhodiščno pozicijo, potem lahko ugotovimo, da Ryle trdi, da je pripisovanje dispozicije določeno s posameznim pogojnikom (ali skupino pogojnikov), ki ga mora stvar izpolnjevati (zadovoljevati), da ji utemeljeno lahko pripišemo dispozicijo. Ko govorimo o dispozicijah, ne izrekamo ničesar kategoričnega o stvareh.⁷

Vzemimo tipičen primer dispozicije – krhkost stekla:

- (i) kos stekla je krhek
- (ii) trditi (i) ne pomeni ničesar drugega kot:
 - če je ta kos stekla kadarkoli udarjen s trdim predmetom (z zadostno močjo)
 - če je vržen (z zadostno močjo) na trdno podlago
 - potem se bo ta kos stekla razbil

Dispozicijski stavki bi naj bili »zakonoliki« stavki:

- (i) zakon je, da 'udarjanju določene vrste stekla (s primerno močjo) vedno sledi razbitje stekla'
- (ii) kos stekla – a – je te vrste
- (iii) torej, a je krhek.

kar pomeni, da lahko zaradi tega izpeljemo sklep o njih tudi v primeru protidejstvenih pogojnikov. Trditev, da je a krhek je upravičena, ker jo lahko uvrstimo med tiste stavke, katerim utemeljenost zagotavlja zakon. Kljub tej jasni razmejitvi je vprašljivo, če je ravno to razlikovanje – 'zakonoliki' in 'nezako-

6. »Kristusu bi ne bilo potrebno dodati alkohola ali uničiti vodo, da bi lahko ustvaril vino *ex nihilo*; lahko bi samo spremenil kemijsko naravo iste materije.« (Mellor 1974, 57)

7. »Dispozicijski stavki niso niti poročilo o opazovanih ali opazljivih stanjih stvari, niti niso poročilo o neopazanih ali neopazljivih stanjih stvari.« (Ryle 1949, 125)

noliki' stavki – tisto, ki zagotavlja osnovo za dejansko opredelitev dispozicij. Problem je v tem, da v skladu z Rylovo opredelitvijo, ne moremo ločevati med kosom stekla, ki dejansko je krhko, in kosom, ki je zgolj videti krhko, če imata vse fenomenalne lastnosti enake. V bistvu izhaja ta problem iz dejstva, da nikakršen dogodek, če dosledno interpretiramo Ryle, ne more povzročiti tega, da bi kos stekla postal (prenehal biti) krhek.

Ryle bi lahko odgovoril, da predstavlja taka interpretacija slepo ulico, ker zavestno spregleda razlikovanje med univerzalnimi in posameznimi (partikularnimi) dispozicijami. Toda pri tem tudi Ryle sam ni dosleden, saj niti ne poskuša odgovoriti na vprašanje, kaj dela steklo krhko, če je ali če ni udarjeno s trdim predmetom.

Ontološko vprašanje je še mnogo pomembnejše, če analiziramo partikularne dispozicije.⁸ Uporabimo Rylova primera (1949, 113-114):

- (a) moški je kadilec cigaret
- (b) krava je prežvekovalka

Če je 'biti kadilec cigaret' dispozicija, potem mora skladno z Rylovo pozicijo zadovoljevati določen (skupino) pogojnik:

»'On kadi cigareto sedaj' ne trdi iste vrste stvari kot 'on je kadilec cigaret', toda dokler niso stavki, ki so podobni prvemu, resnični, tako dolgo stavki, podobni drugemu, ne bi mogli biti resnični.« (Ryle 1949, 113)

Ryle zagovarja tezo, ki jo E. Priorjeva opredeljuje kot neradikalni aktualizem,⁹ na eni strani pravi, da dispozicije obstajajo, vendar hkrati trdi, da dispozicije nimajo (kategorialne) osnove. Vzemimo, da je res, da dispozicije obstajajo. Toda, kaj je osnova za trditev, da je (a) res dispozicija? Če je 'biti kadilec cigaret' dispozicija, potem mora zadovoljevati protidejstveni pogojnik neodvisno od tega ali je bila ta dispozicija kadarkoli manifestirana. Toda Ryle pravi, da je stavek 'on je kadilec cigaret' pogojen s stavkom 'on kadi cigareto sedaj'.¹⁰ Če ni

8. Pri tem moramo poudariti, da Ryle trdi, da so kognitivni glagoli tipa 'vedeti', 'verjeti', 'razumeti', glagoli hotenja tipa 'želeli', 'nameravati', 'bati'... dispozicijski, kar pomeni: če hočemo komu pripisati 'želi nekaj, ve nekaj...', potem pomeni to, da jim pripisujemo partikularno dispozicijsko lastnost – torej pravimo o njih, kaj bi ali kaj bi lahko želeli, mislili, rekli... če bi bili izpolnjeni določeni pogojniki.

9. »Za nek a vrste K je možno, da naredi F samo, če ta posameznik dejansko naredi F v nekem času.« (Prior 1985, 16)

10. Primerjajmo Rylov primer z osnovnim primerom:

(i) Kos stekla – a – je krhek.

(i) lahko interpretiramo:

– ta kos stekla je krhek, ker ima specifično molekularno strukturo, ki ima posebno vzročno vlogo. (realistična interpretacija)

Ta interpretacija bi lahko bila vprašljiva, če si zamislimo svet, v katerem bi noben kos stekla bil nikoli razbit – dispozicijska lastnost 'krhkost' ne bi bila nikoli manifestirana. Ali je v tem svetu potem steklo še vedno 'krhko'? Če ostanemo pri humovski interpretaciji, da je zakonitost zgolj pravilnost, potem v svetu, v katerem ni dispozicija nikoli manifestirana – ni nobene dogodka udarjene stvari, ki se lomi – ne more biti niti zakona, ki bi lahko urejeval take

uresničen drugi, potem ne more biti uresničen niti prvi, kar pa pomeni, da je dispozicija določena z uprimerjanjem – z aktualizacijo lastnosti v določenem svetu, kar pa je v nasprotju z Rylovim izhodiščem.¹¹

Rylov fenomenalizem pride še bolj do izraza v primeru (b). 'Biti prežvekovalc' je povezano s specifičnostjo prebavnega sistema pri določenih vrstah živih bitij. Sama lastnost je veliko bližje lastnostim – 'biti tristraničen', 'biti trikoten'... kot pa 'biti krhek', 'biti topljiv'... To razlikovanje ni arbitrarno kot izgleda na prvi pogled, ampak je utemeljeno v sami osnovi dispozicij. Ko analiziramo 'krhkost' pri različnih predmetih, lahko ugotovimo, da sicer res 'krhkost a-ja' ima osnovo ravno tako kot jo ima 'krhkost b-ja'. Toda to ne pomeni, da je to enaka osnova. Medtem ko v primeru 'biti prežvekovalc' ne moremo trditi, da je neka žival prežvekovalc, če nima posebne vrste prebavnega sistema – 'biti prežvekovalc' ima eno osnovo, kar pa za druge dispozicije ne moremo trditi. Iz tega izhaja, da Rylova opredelitev 'biti prežvekovalc' kot dispozicije ni upravičena.

dogodke. Ker ni neinstanciranih zakonov, ne morejo obstajati nemanifestirane dispozicije. Obstaja še možnost, da sprejmemo tezo, da so naravni zakoni kontingentne resnice – torej potrebujejo tvorce resnice, ki zagotavljajo njihovo resničnost. Toda v tem primeru smo v okviru teorije o zakonih narave kot relacije med univerzalijami (lastnostmi), kar nas vodi k priznanju nujnosti kategorialne osnove za dispozicijske lastnosti:

»... ne obstaja nikakršna potreba za postuliranjem nečesa drugega kot zgolj intrinzičnih kategorialnih lastnosti (na primer molekularne strukture in gibanja), katere, ko delujejo vzajemno, vodijo vzročno do različnih rezultatov... take intrinzične moči so precej jasno produkti metafizičnega dvojnega pogleda: najprej so vzročni procesi, ki naj bi pojasnili, gledani znova pa so nekaj latentnega v stvari, kar vstopa v te procese.« (Mackie 1977, 102-103)

Dispozicijske lastnosti so torej supervenientne na kategorialnih lastnostih in vzročnih zakonih (procesih). Iz tega izhaja, da je kos stekla tudi v svetu, v katerem nikoli ni bilo manifestacije 'krhkosti', krhek – dispozicijska lastnost ni določena z njeno manifestacijo.

11. »Posedovati dispozicijsko lastnost ni niti v posameznem stanju, ali biti podvržen določeni spremembi; to je biti nagnjen do biti v določenem stanju ali biti podvržen določeni spremembi takrat, ko je posamezni pogoj izpolnjen.« (Ryle 1949, 43)

»Reči, da oseba ve nekaj, ali ima aspiracijo, da bi bila nekaj, ni trditi, da je on v določenem trenutku v procesu delovanja ali podvržen nekemu procesu, ampak da je zmožen narediti določene stvari, ko se pojavi potreba...« (Ryle 1949, 116)

Ko Ryle trdi, da se dispozicije ločujejo od drugih lastnosti, vedno opozarja na funkcijo naterialnega (protidejstvenega) pogojnika (ali množice teh pogojnikov) – zahteva po kriteriju razlikovanja se izpolnjuje z ekvivalenco med materialnimi pogojniki (in njihovega zadovoljevanja) ter »minimalnim pripisovanjem dispozicijskega« (Mackie 1973).

(i) 'Predmet a je krhek.'

Če vzamemo (i) kot primer za minimalno pripisovanje dispozicijskega, potem mislimo s tem zgolj to:

(ii) Če je a udarjen (v času t) s trdim predmetom, potem se razbije (v času $t_1 = (t + dt)$).

(iii) Če bi a bil udarjen (čeprav ni) (v času t) s trdim predmetom, potem se bi razbil (v času $t_1 = (t + dt)$)

Minimalna opredelitev dispozicije ne potrebuje opredelitve osnove (baze), vendar pa ne izključuje možnosti, da taka osnova obstaja.

Dodatno težavo v Rylovi definiciji dispozicijskih lastnosti povzročajo primeri, ko imamo lastnost, ki bi (ali dejansko) zadovoljevala več pogojnikov. Če imamo dispozicijsko lastnost D , ki zadovoljuje dva različna pogojnika, potem bi morali dejansko imeti dve dispozicijski lastnosti D_1 in D_2 , ker je opredelitev obstoja dispozicije določena s posameznim (ali množico) pogojnikom. Ryle ločuje med dispozicijami, katerih aktualizacija je (skoraj) uniformna in tistimi, katerih aktualizacija ima mnogo (neomejeno) različic – »mnogi dispozicijski koncepti so določujoči (determinable) koncepti.« (Ryle 1949, 43) Ravno v tem pa je srčika problema. Če Ryle opredeli neko dispozicijo kot 'določujoč koncept', hoče s tem preseči nevarnost, da bi se število dispozicijskih lastnosti povečevalo brez razloga,¹² vendar s tem nasprotuje lastnemu izhodišču za določanje dispozicij. Tako dolgo dokler sprejemamo trditev, da je dispozicija določena z izpolnjevanjem pogojnika, je sam pojem dispozicije, ki ima lahko različne manifestacije, protisloven, ker bi hkrati imeli kot določujoč odnos en pogojnik = ena dispozicija in več različnih pogojnikov = ena dispozicija.

To analizo lahko zaključimo z ugotovitvijo, da fenomenalizem Rylovega tipa ne uspe pojasniti problema dispozicij in njihovega razlikovanja od drugih lastnosti, ker v principih razlikovanja ne upošteva same osnove dispozicij.

3. Osnove dispozicij

Vprašanje osnove dispozicij lahko razdelimo na dve podvprašanji:

- (i) vprašanje vmestitve – lokacije dispozicijske osnove
- (ii) vprašanje narave (značilnosti) dispozicijske osnove

Vprašanje vmestitve dispozicijske osnove je v tesni povezavi z Aristotelovo izjavo, ki jo pripisuje Megarski šoli:

... da stvar lahko deluje le, ko deluje in ko ne deluje, ne more delovati. (Aristotel, Met. 1046b29-30)

3.1 Megarski aktualizem

Megariki bi naj skladno z Aristotelovim pripisovanjem zanikovali obstoj neaktualiziranih možnosti:

...tisti, ki ne gradi, ne more graditi... človek ne bo graditelj dokler ne gradi (ker je za biti gradbenik biti zmožen graditi) in tako tudi za druge spretnosti. (Met. 1046b34-35)

Če bi sprejeli megarsko pozicijo, ki pa je absurdna kot trdi Aristotel, bi to pomenilo, da:

... je tisti, ki je osiromašen potencialnosti, nezmožen; tisti, ki se ne primeri, nezmožen primerjanja; toda tisti, ki pravi o tem, ki je nezmožen primerjanja,

12. »Ko je predmet opisan kot trd, pri tem ne menimo zgolj, da bi bil odporen na deformacijo; menimo tudi, da bi oddal oster zvok, če bi bil udarjen, da bi povzročil bolečino v nas, če bi prišli v oster stik z njim, da bi se prožni objekti odbili od njega in tako naprej v neskončnost.« (Ryle 1949, 43)

da je ali da bo, bo rekel to, kar je neresnično; ker to je tisto, kar nezmožnost pomeni. Torej ti pogledi izključijo gibanje in nastajanje. Ker tisti, ki stoji, bo vedno stal in tisti, ki sedi, bo vedno sedel; če sedi, potem ne bo vstal; ker je tisti, ki ne more vstati, nezmožen vstajanja. (Met. 1047a11-17)

Aristotelov argument proti megarski poziciji lahko formuliramo:

- (i) če je megarska pozicija resnična, potem v svetu ni gibanja in spreminjanja.
- (ii) v svetu je gibanje in spreminjanje
- (iii) ker je v svetu gibanje in spreminjanje, je megarska pozicija (radikalni aktualizem) zmotna.

Megarski odgovor na Aristotelove pripombe bi bil:

- (i) megariki ne zanikajo, da nekaj lahko deluje takrat, ko deluje.
- (ii) v času, ko nekaj ne deluje, ne obstaja niti gibanje niti spreminjanje.
- (iii) če nečesa ni, potem to ne potrebuje pojasnitve.

Megariki torej ne zanikajo tisto, kar jim pripisuje Aristotel, možnosti, ampak zanikajo, da bi možnost lahko obstajala ne da bi nekaj dejansko delovalo. Dejstvo, da takrat, ko nekaj deluje, vstaja, gradi,... ne izključuje dejstva, da nekaj 'lahko' deluje, vstaja, gradi.... S tem se nikakor ne izključuje gibanje in spreminjanje kot bi to rad prikazal Aristotel, ampak se izključi le potreba po pojasnjevanju gibanja in spreminjanja takrat, ko spreminjanja in gibanja v svetu ni. Megarska pozicija vključuje le prepričanje, da ničesar nima moči, da bi delalo nekaj, česar dejansko (aktualno) ne dela.

Analizirajmo, kaj to pomeni za naslednja primera:

- (a) Včeraj sem splezal po mavrici do Lune
- (b) Včeraj sem preplezal severno steno Lotseja

Brez pretiranega miselnega napora lahko ugotovimo, da sta obe izjavi napačni, vendar obstaja med njima pomembna razlika. Po mavrici ne morem splezati ne glede na to, kaj bi se v svetu zgodilo – tak dogodek je nemogoč, ker je v nasprotju z naravnimi zakoni.¹³ Toda v drugem primeru vidimo da, čeprav včeraj nisem preplezal severne stene Lotseja, ta dogodek ni nemogoč, ampak, da le niso bili izpolnjeni določeni pogoji, ki bi omogočili, da se bi ta dogodek primeril.¹⁴ Razlikovanje, o katerem govorimo v tej situaciji, je utemeljeno na dejstvu, da ljudje plezajo v gorah vsak dan in da mnogi med njimi tudi preplezajo posamezne stene,¹⁵ medtem ko po mavrici še ni plezal nihče, niti ne moremo

13. Ko pravimo, da je nek dogodek (stanje stvari) v nasprotju z zakonom (zakoni) narave, trdimo le, da se tak dogodek ne more primeriti ne glede na to kakšne so okoliščine – tak dogodek je fizikalno nemogoč. Nek dogodek d je fizikalno nemogoč, če je fizikalno nujno, da se d ne pojavi.

14. V tem primeru govorimo o fizikalni možnosti, da se nekaj dogodi: Dogodek d je fizikalno možen takrat, ko ni fizikalno nujno, da se d ne primeri.

15. Ob tem moramo priznati, da je severno steno Lotseja (do slej) preplezal le Tomo Česen, vendar to nikakor ne zanika možnost, da bi to steno preplezali tudi drugi alpinisti (in morda tudi jaz sam).

pričakovati, da bi to počeli v prihodnosti. Dogodek a je nemogoč, medtem ko je dogodek b možen, čeprav se ni primeril. Ravno to pa je tisto, česar zagovorniki megarske pozicije ne morejo sprejeti – protidejstveni pogojniki, ki so povezani z dispozicijskim lastnostmi, izražajo obstoj možnosti v drugem (b) primeru, nikakor pa ne v prvem (a) primeru. Ali kot pravilno ugotavlja E. Prior:

Megarik zavrača... spoznanje o različnih smislih 'možnega'. Toda obstaja dober razlog, da mislimo, da obstaja taka distinkcija. Torej bi naj megarsko pozicijo zavrnili. (Prior 1985, 14)

3.2 Armstrongova pozicija

V prejšnjem poglavju smo ugotovili, da megarska pozicija enači dispozicijsko osnovo s kompleksom vseh pogojev, ki so nujni za manifestacijo določene dispozicije. Toda s tem se izgubi razlikovanje znotraj 'možnega', čeprav je hkrati sama lokacija dispozicijske osnove jasno opredeljena. Ravno to pa je tisto, kar poskuša razviti D. Armstrong v analizi prepričanaj kot stanj.

Vzemimo izhodiščni primer:

(i) Ta kos stekla – a – je krhek

(ii) v (i) je vključen naslednji protidejstvenik:

Če bi bil ta kos stekla primerno udarjen, potem bi ta udarec povzročil, da bi se ta kos stekla razbil.

Dodajmo k temu še drugi kos stekla, ki ima fenomenalne lastnosti enake kot prvi kos, vendar trdimo:

(iii) Ta kos stekla – b – ni krhek.

Ali lahko analogno s prvim primerom trdimo tudi:

(iv) v (iii) je vključen naslednji protidejstvenik.

Če bi bil ta kos stekla primerno udarjen, potem bi ta udarec ne povzročil, da bi se ta kos stekla razbil.

Če hočemu upravičiti razlikovanje, potem moramo najprej dopustiti, da bi oba stavka ((i) in (ii)) lahko bila (sta) resnična, kar pa pomeni, da bi moralo v svetu obstajati nekaj, kar dela te stavke resnične. Obstajala bi naj ontološka osnova – *ustvarjalci resnice*, ki utemeljujejo razlikovanje med prvim in drugim kosom stekla.¹⁶

Armstrongova premisa je torej, če dispozicije nimajo nedispozicijske osnove, potem nimamo podlage za to, da bi sploh lahko govorili o dispozicijah. Na drugi strani pa zastopniki fenomenalizma, kot smo pokazali prej, zagovarjajo le možnost, da obstaja kontingentna korelacija z nedispozicijsko lastnostjo, ki bi

16. »Preučimo neko resnično kontingentno propozicijo in si predstavljajmo, da je neresnična. Avtomatično si moramo predstaviti neko razliko v svetu. ... vendar se ne trdi, da za vsako različno resnično kontingentno propozicijo obstaja nekaj različnega v svetu, kar dela propozicijo resnično.« (Armstrong 1973, 11)

Vloga ustvarjalcev resnice v realistični teoriji lastnosti pojasnujemo v posebnem poglavju.

lahko bila uporabljena za sodbo, če je nek kos stekla krhek. Toda, zahteva po analizi dispozicij vključuje tezo, da takrat, ko opredeljujemo kontingentno relacijo med krhkostjo in drugimi lastnostmi nezdroljenega kosa stekla, moramo biti sposobni opredeliti nekaj kot krhko neodvisno od uprimerjanja. Iz tega sledi: nujno je, da obstaja dispozicijska osnova, ki je po naravi nedispozicijska.

3.2.1 Mellorjeva kritika Armstronga

Mellor (1974) trdi, da je Armstrong storil napako v sklepanju. Na eni strani bi naj trdil, da nedispozicijska osnova mora obstajati, toda, da je neka lastnost res ta osnova, bi naj bila kontingentna stvar. Na drugi strani pa naj bi trdil, da je zato, da posamezen kos stekla opredelimo kot krhek, potrebno vedeti, katera lastnost dejansko je osnova za krhkost:

Armstrongova napaka je njegovo molčeče sklepanje od nujne eksistence korelacije na obstoj nujne korelacije. To notorično ne sledi in vsekakor nasprotuje prejšnjemu Armstrongovemu vztrajanju na kontingentnosti kategorialne osnove dispozicij. ... Kontingentne sodbe identitete so bile napadane na osnovah teze, da je sodba identitete, če je resnična, nujna. ... Armstrongov argument proti Rylu bi lahko rešili, če bi vzeli, da je identifikacija dispozicije z njeno nedispozicijsko osnovo nujna in ne kontingentna. Toda te sodbe identitete, celo če so nujne, niso spoznavne apriori. Toda Armstrongov argument rabi ravno to. (Mellor 1974, 61)

Zagovornik armstrongovske pozicije bi lahko odgovoril z naslednjim primerom:

- (i) Pred nami je kos stekla, ki smo ga (primerno) udarili z železnim kladivom.
- (ii) Kos stekla se je razbil.
- (iii) V procesu, ki smo ga opisali, se je manifestirala dispozicijska lastnost tega kosa stekla – krhkost.

Ta opis primera lahko nadomestimo z vzročnim opisom, kjer upoštevamo tri stvari – naravo vzroka, naravo okoliščin, v katerih vzrok deluje in naravo stvari, na katero vzrok deluje:

- (i) Udarec z železnim kladivom = vzrok
- (ii) Kos stekla ni bil primerno zavarovan = okoliščine
- (iii) Kos stekla je krhek = dispozicija
- (iv) Razbiti kos stekla = posledica
- (v) Udarec z železnim kladivom + neprimerna zavarovanost + krhek kos stekla = razbiti kos stekla
(Določen vzrok + določene okoliščine + dispozicija = določena posledica)

Če bi v prejšnjem primeru prišlo do spremembe v naravi vzroka ali pa v naravi okoliščin, bi kos stekla še vedno ohranil lastnost, ki se je takrat manifestirala,

medtem ko bi sedaj ostala nemanifestirana.¹⁷ To pomeni, da je dispozicijska osnova intrinzična – nerelacijska – kos stekla je krhek ne glede na dejstvo:

- (a) (i) da ni bil udarjen z železnim kladivom
- (ii) da ni bil primerno zavarovan
- (b) (iii) da ni bil udarjen z železnim kladivom
- (iv) da je bil primerno zavarovan
- (c) (v) da je bil udarjen z železnim kladivom
- (vi) da je bil primerno zavarovan

»Posedovanje dispozicije mora biti torej odvisno od nerelacijske lastnosti stekla.« (Armstrong 1973, 12)

Nerelacijska – intrinzična lastnost, ki je osnova za dispozicijo, je opredeljena v tej interpretaciji kot vzročna lastnost. Če intrinzična lastnost ne bi bila vzročna lastnost, potem bi ob dispozicijski osnovi potrebovali še neko dodatno lastnost

17. Primerjaj Armstrong (1973, 12) in Prior (1985, 44). Ob tem moramo poudariti, da ne sprejemamo teorije, ki definira vzročnost kot neko vrsto »nujne zveze« – vzrok je nujni pogoj za posledico. Vzrok ni niti zadostni niti nujni pogoj za posledico. Vzročnost – je za razliko od zakonov narave – lokalna podoba para vzrok-posledica. Kar dela neko stvar za vzrok neke druge stvari, je pogojeno zgolj z naravo vzroka, posledice in transakcije, ki se pojavi med njima. Vzročnost je dvomestna relacija, ki je nujno asimetrična:

Če SOA_1 povzroči SOA_2 , potem ne more biti, da bi SOA_2 povzročilo SOA_1 . Ravno v tem se vzročnost ločuje od nomične nujnosti:

- (i) zakon je da 'Karkoli ima lastnost P ima tudi lastnost Q'.
- (ii) (i) ne izključuje možnosti, da obstaja tudi zakon 'Karkoli ima lastnost Q ima tudi lastnost P'. (Če to ne bi bilo možno, potem ne bi bilo možno, da bi nek pogoj bil hkrati vzročno nujen in zadosten pogoj za neko drugo stvar.)
- (iii) Če je imeti lastnost P vzročno zadostno za imeti lastnost Q, potem mora to 'Karkoli ima lastnost P ima tudi lastnost Q' biti zakon.
- (iv) Če je imeti lastnost P vzročno nujno za imeti lastnost Q, potem mora to 'Karkoli ima lastnost Q ima tudi lastnost P' biti zakon.
- (v) Če je imeti lastnost P hkrati vzročno nujno in zadostno za imeti lastnost Q, potem mora to 'Nekaj ima lastnost P čče ima lastnost Q' biti zakon.
- (vi) Torej, nomična nujnost ne more biti asimetrična.

Vzročna nujnost:

- (i) Če je imeti lastnost P vzročno zadostni pogoj za imeti lastnost Q, potem imeti lastnost Q ne more biti vzročno zadostni pogoj za imeti lastnost P.
- (ii) Če je imeti lastnost P vzročno nujni pogoj za imeti lastnost Q, potem imeti lastnost Q ne more biti vzročno nujni pogoj za imeti lastnost P.
- (iii) Če je imeti lastnost P vzročno zadostni pogoj za imeti lastnost Q, potem, če je imeti lastnost Q zadostni pogoj za imeti lastnost P, morata biti (sta) lastnosti P in Q identični.
- (iv) Vzročnost (vzročna nujnost) je nujno asimetrična.

Ko govorimo o vzročnosti (dvomestni relaciji), ki je nujno asimetrična, je ne smemo zamenjati z vzročnimi zakoni. Vzročnost je lokalna relacija in je osnova za vzročne zakone – vzročni zakoni vsebujejo posplošitve vzročnih relacij – so resnični (veljajo), ker obstaja vzročna relacija. Vzročni zakoni so globalni – zadevajo svet kot celoto, vendar niso nujno asimetrični kot je vzročna relacija.

– moč, če uporabimo Harrejevo (1975) terminologijo, ki je lahko opisana le na dispozicijski način – kot lastnost katere esencialna narava je, da presega korespondentne manifestacije. Odnos med manifestirajočima se vzrokom in posledico je možno razumeti le, če sprejmemo tako pojmovano intrinzično lastnost – moč. Vendar je postuliranje še dodatne intrinzične lastnosti popolnoma nepotrebno.

Vzemimo predmet, ki ima to posebno moč, vendar je ne manifestira. Ta lastnost naj bo nekategorialna – naj torej kaže na kategorialno manifestacijo moči, vendar pa ta manifestacija ne (ni in ne bo) obstaja. V bistvu bi naj ta lastnost kazala čez sebe na nekaj, kar ne obstaja. To bi bila zelo čudna pozicija, ki jo je le malokdo pripravljen zagovarjati. Na drugi strani pa: če manifestacija obstaja, potem je sama moč odvečna in predstavlja metafizično vzeto dvojen pogled na same vzročne procese v naravi, ker moč je že vzročni proces, ki pa je viden kot nekaj latentnega v stvari, kar bi naj vstopalo v vzročni proces. Če bi to bilo res, potem bi morali za vsak vzročni proces postulirati tako moč, ki je nekaj latentnega¹⁸ v stvari in ki se relevantno vključuje v same vzročne procese. Na ta način bi zgolj proizvajali nove bitnosti (v ontološkem smislu) brez pravega razloga, kar je v nasprotju z ekonomijo mišljenja – zakaj naj bi proizvajali dodatne bitnosti, če lahko pojasnimo vzročne odnose, vzročno vedenje zgolj s pomočjo kategorialnih lastnosti posameznih stvari in njihovega medsebojnega učinkovanja¹⁹ – dispozicije, zmožnosti in moči zgolj superveniirajo na čisto kategorialnih lastnostih.²⁰

18. V tem primeru bi lahko vzročnost definirali kot odnos med tipi stanj stvari – en tip stanja stvari naj bi bil vzročno zadosten (nujen) za zagotavljanje eksistence stanja stvari nekega drugega tipa, vendar je taka interpretacija vprašljiva, ker predpostavlja:

- da je vzročnost globalna in ne lokalna relacija
- da lahko je (ni)latentna moč inicirajoči vzrok

19. Ilustrirajmo to z naslednjim primerom:

- (i) Ljudje uživajo opij.
- (ii) Ljudje zaspijo.
- (iii) Opij poseduje uspavalno moč.

To bi lahko interpretirali armstrongovsko tako, da ima opij lastnost, ki je za sedaj še res neznan, vendar v bistvu ni nespoznavna in ki takrat, ko je v interakciji s človeškimi telesi, vzročno proizvede spanje. Neznana lastnost je uvedena na dispozicijski način, vendar s tem še ne zagotavlja pojasnitve, zakaj ljudje zaspijo, ko uživajo opij, ampak zgolj »zagotavlja mesto za pravo pojasnitev, ki bi bila dana, če bi bila neznan lastnost in mehanizem vzročnega procesa ... bolj eksplicitno opisana.« (Mackie 1977, 106)

20. Ugotovimo lahko, da to velja za deterministični in indeterministični svet:

(Determinizem)

(i) Če bi a bil (primerno) udarjen (s trdim predmetom) v času t_1 , potem se bi a razbil v času t_2 ($t_1 < t_2$)

(ii) a je bil udarjen v času t_1

(iii) a se je razbil v času t_2

Deterministični svet, v katerem imamo ta primer je tak, da so zakoni narave v njem enaki tistim v našem (aktualnem) svetu. Če to velja, potem bo v tem svetu določeno, da:

3.3 Narava dispozicijske osnove

Ali so s tem dispozicije enostavno odvečne, čeprav dobijo upoštevanja vredno (znanstveno utemeljeno) osnovo kot trdi Quine?²¹

Znova si oglejmo klasični primer:

- (i) a (kos stekla) je krhek
- (ii) (i) vključuje protidejstvenik 'če bi bil a (primerno) udarjen s trdim predmetom, potem se bi a zdrobil'
- (iii) a je (primerno) udarjen s trdim predmetom
- (iv) a se zdrobi v $t_2 > t_1$

Če obstaja osnova, potem mora ta osnova (npr. mikrostruktura stekla) sočasno vključevati v dispozicijski opis tudi dejstvo, da je krhek tisti kos stekla, ki se dejansko zdrobi (če je primerno udarjen), čeprav izgleda kot da ne bi bilo nikakršne povezave med tem, da je možnost zdrobitve med drugim odvisna od primerne udarca s trdim predmetom, in tem, da je kos stekla krhek.

- (iv) a se razbije
- (v) a se ne razbije

Če velja (v), potem je seveda jasno, da a ni krhek. Če pa velja (iv), potem bo obstajal v tem svetu vzročno zadostni predhodni pogoj, ki je operativen v proizvodnji drobitve, kar izhaja iz samega determinizma. Torej, če je a krhek in če je determinizem resničen, potem v tem svetu mora biti vzročna osnova, ki je operativno odgovorna za to, da se a razbije.

(Indeterminizem)

- (i) Če bi bil a (primerno) udarjen (s trdim predmetom) v času t_1 , potem bi bilo verjetno (verjetnost ima določeno vrednost), da bi se zdrobil v času t_2 .
- (ii) a je bil (primerno) udarjen času t_1
- (iii) verjetno je, da je a zdobljen v času t_2

V tej interpretaciji predpostavljamo teorijo nagnjenja (propensity), ki je aktualna lastnost objektov, vendar je hkrati konceptualno povezana s tistim, kar označujemo kot kategorialno osnovo in tistim kar označujemo kot dispozicijo. Lastnost – imeti nagnjenje 0,9, da se razbije v času t_2 , če si primerno udarjen s trdim predmetom v času t_1 – je konceptualno povezana z dispozicijo krhkost, vendar hkrati tudi z ustvarjalcem resnice za to dispozicijo – kategorialno lastnost.

21. Ko Quine pojasnjuje dispozicijo 'topljev v vodi' trdi, da je to nekaj, kar spada v območje kemije – dispozicijska lastnost 'topljev v vodi' se izrazi s pomočjo »kemijskih terminov, to je v izrazih kemijske kompozicije... Ko smo enkrat zmožni legitimirati dispozicijski izraz z definiranjem relevantnih sličnostnih kriterijev, smo sposobni spoznati mehanizem dispozicije in tako zaobiti sličnost... v teh primerih so dispozicijski izrazi ... respektabilni in v principu odvečni. ... Na splošno lahko vzamemo kot posebni znak zrelosti veje znanosti, da ne potrebuje več nereducibilnega pojma sličnosti in vrste.« (Quine 1969, 137-38)

Quine je torej prepričan, da lahko znanstvene teorije dajo resničnostne pogoje za posamezne dispozicije in jih tako delajo za respektabilne in odvečne hkrati. Toda, če je tisto, kar dela dispozicijo razvpito (upoštevanja nevredno) predvsem dejstvo, da njeni resničnostni pogoji vključujejo tudi veljavnost protidejstvenikov, potem so tudi resničnostni pogoji, ki jih zagotavljajo posamezne znanstvene teorije (kot je to v primeru kemije in 'topljivosti v vodi'), v enakih težavah.

3.3.1 Uporaba zakonov narave

Rešitev zagate nam ponuja Armstrong, ko trdi, da lahko to povezavo pojasnimo zgolj tako, da se sklicujemo na zakone narave. S tem dobimo naslednjo shemo pojasnitve dispozicij:

- (i) imamo dano stanje kosa stekla – vključno z njegovo mikrostrukturo
- (ii) imamo dogodek, ki je v nasprotju z dejstvom – primeren udarec stekla s trdim predmetom
- (iii) imamo zakone narave (kavršni pač so)
- (iv) torej, kos stekla se zdrobi.²²

Shema pojasnitve dispozicij kot jo predlaga Armstrong vključuje:

- (i) stanje stvari – opis njegovih lastnosti
- (ii) inicirajoči vzrok
- (iii) zakone narave
- (iv) manifestacija dispozicijske lastnosti

Vzemimo sedaj primer, ko krhek kos stekla ni (primerno) udarjen. Če to situacijo primerjamo z Armstrongovo shemo, potem imamo:

- (i) stanje stvari – opis njegovih lastnosti
- (iii) zakone narave

če k temu dodamo predpostavko, ki je seveda napačna, da:

- (ii) steklo je (primerno) udarjeno

potem skladno z Armstrongovo shemo izpeljemo sklep:

- (iv) steklo se zdrobi.

Tako imamo v interpretaciji dispozicije 'krhkost' vključene le kategorialne lastnosti stekla (molekularna struktura), zakone narave in inicirajoči vzrok. Nikakršne potrebe ni po dodatni 'moči', 'zmožnosti', ki bi naj zagotavljala, da se kos stekla zdrobi takrat, ko je primerno udarjen. Iz tega izhaja, da je ustvarjalec resnice za resnično pripisovanje 'krhkosti' kos stekla, ki ni (primerno) udarjen,²³ s specifično molekularno strukturo (morda še določeni odnosi do okolja) in ustrezni zakoni narave.²⁴

22. »Če uporabimo običajno, čeprav metafizično zavajajočo, terminologijo možnih svetov, potem je v vseh svetovih, ki imajo enake zakone narave kot jih ima naš svet in kjer so mejni pogoji, vključno z mikrostrukturo stekla, enaki kot so v našem svetu, toda z dodatkom primerne udarca stekla k mejnim pogojem, steklo prisiljeno v drobitev. To je tisto, kar je za steklo biti krhek in ne vključuje ničesar razen kategorialnih lastnosti stekla.« (Armstrong 1990, 5)

23. Ko pravimo, da je kos stekla krhek, vedno vključujemo protidejstvenik, katerega ustvarjalec resnice je lastnost, ki jo poseduje ta kos stekla.

24. Taka interpretacija je lahko zavajajoča, ker nas napeljuje na misel, da so zakoni narave vzročni dejavniki, kar pa ni res. Vzročni dejavniki povzročijo manifestacijo (zdrobitev stekla) skladno z zakoni narave, nikakor pa ne z dodatkom zakonov narave – niso zakoni narave tisti, ki povzročajo manifestacijo. Če pogledamo to na primeru vzročnih zakonov: vzročni zakon vključuje posplošitev vzročnih relacij – vzročni zakon velja zaradi prisotnosti vzročne povezave, ki je izvorna relacija med dogodki (stanji stvari) in je ireducibilna.

3.3.2 Dispozicija kot vzročni dejavnik

V tej interpretaciji ostane odprto vprašanje ustvarjalcev resnice za protidejstvenike. Če sledimo Placevem predlogu (Place 1990, 11-12), da bi protidejstvenik:

Če bi, v nasprotju z dejstvom, bil kos stekla primerno udarjen, potem bi bil ta udarec povzročil, da se steklo zdrobi. preoblikovali: Če bi, kadarkoli, primerno udarili ta kos stekla, potem bi (bil) ta udarec povzročil, da se steklo zdrobi.

potem bi ne govorili več o stanju stvari, kjer se nekaj ni zgodilo, ampak o stanju stvari, ki omogoča določeno napovedovanje o prihodnosti ali interpretacijo preteklosti. Protidejstvenik opisuje dogodek, ki je fikcijski in kot tak ni del realnosti. Torej obstaja razlika med tem, kar protidejstvenik opisuje in tistim, kar dela ta stavek za resničnega – tisto, kar protidejstvenik opisuje lahko ne obstaja, ni obstajalo in morda nikoli ne bo obstajalo, medtem ko pa mora ustvarjalec resnice – določeno stanje stvari – obstajati, če bi naj bil protidejstvenik resničen.

Place zagovarja tezo, da je stanje stvari, ki dela protidejstvenik resničen, določeno s specifično lastnostjo, ki jo steklo poseduje – dispozicijska lastnost ali pasivna vzročna moč. Posedovanje dispozicijske lastnosti je nekaj drugega kot posedovanje kategorialnih lastnosti (specifične molekularne strukture). Odnos med njima se lahko predstavi z vzročno relacijo: stanje stvari, ki poseduje dispozicijsko lastnost je kot posledica glede na stanje, ki poseduje specifično molekularno strukturo. Za Placea so dispozicijske lastnosti emergentne lastnosti – so sicer delno pojasnljive z izrazi kategorialnih lastnosti, vendar jih ne moremo zreducirati na njih.²⁵ Tako dobimo v Placevem primeru naslednjo pojasnjevalno shemo:

25. Place navaja dva argumenta v zagovor svoje pozicije:

1. Argument o običajni uporabi dispozicij – ko pravimo, da ima motor določeno konjsko moč in da ima cilinder motorja določeno prostornino (mikrostruktura motorja) je res, da opisujemo učinkovitost motorja v obeh primerih, vendar ju ne moremo izenačiti. Moč motorja je produkt mikrostrukture (prostorninska kapaciteta valja je le ena od potez le-te) skladno z normalnimi pogoji proizvodnje – odvisnost med njima je torej vzročne narave, kar bi naj skladno z Humovo teorijo vzročnosti zagotavljajo osnovo za tezo o dveh bitnostih (kategorialni osnovi in dispoziciji). (Place 1990, 23)

Zadnji sklep nikakor ne vzdrži kritike. Place sam trdi, da prostorninska kapaciteta valja in moč motorja nista ista stvar, vendar pa v obeh primerih referira na isto značilnost motorja. Zato to ne more biti osnova za tezo o dveh bitnostih.

2. Epistemološki argument temelji na razlikovanju med načinom, kako določamo stanje mikrostrukture konkretne partikularije in načinom, kako določamo korespondentno dispozicijsko stanje. Do prvega stanja pridemo tako, da uporabimo mikroskop – tako ugotovimo strukturo in sestavne dele mikrostrukture konkretne partikularije. Do drugega stanja pa pridemo tako, da podvržemo konkretno partikularijo specifičnim testom skladno s pogoji, ki so vključeni v protidejstvenik in nato primerjamo, kaj se dejansko dogodi. »... ta epistemološka razlika je nesmiselna ob predpostavki, da obe proceduri služita za potrjevanje istega stanja.« (Place 1990, 23)

- (i) mikrostrukturo
- (ii) inicirajoči vzrok
- (iii) dispozicijsko lastnost
- (iv) zahtevane prisotne okoliščine
- (v) (i), (ii), (iii) in (iv) logično zahtevajo, da se manifestacija dogodi

V tej shemi je prisotna teza, da zbirka vseh vzrokov nujno zahteva posledico, kar pa je v nasprotju s spoznanjem, da je povezava med vzrokom in učinkom kontingentna.²⁶ Hkrati pa je Placova shema manj ekonomična, ker ponuja še dodaten vzročni dejavnik – dispozicijo, ki ga v Armstrongovi shemi ne potrebujemo. Pojasnitev dispozicije 'krhkost' vključuje kategorialno osnovo (molekularno strukturo stekla) in inicirajoči vzrok (in, če je to potrebno, še posamezne dejavnike okolja) – to so edini vzroki (dejavniki), ki povzročijo manifestacijo dispozicijske lastnosti 'krhkost'. Ti vzroki so čisto (zgolj) kategorialne narave.

3.4 Dispozicija kot lastnost drugega reda

Argument kaže ... do sedaj le to, da pripisovanje dispozicij vsebuje, da je ta predmet v določenem stanju. ... (1)ingvistično primerno je identificirati dispozicijo s stanjem predmeta, ki poseduje dispozicijo. Lingvistično primerno je, na primer, reči, da krhkost je določena vrsta povezave molekul krhkih predmetov. (Armstrong 1973, 14)

Identifikacija, ki jo predlaga Armstrong, je kontingentne narave. Zato je ne moremo primerjati s Kripkejevim primerom 'toplota', kjer je identifikacija med 'toploto' in 'gibanjem molekul' nujna.²⁷ Model za pojasnitev te razlike je »identiteta genov s (sekcijo) DNA molekul. Geni so, po definiciji, tiste bitnosti, ki igrajo primarno vzročno vlogo v transmisiji in reprodukciji dednih lastnosti. Vsaj v nekem možnem svetu, katerega zakoni narave se ločijo od teh v dejanskem svetu, bi lahko nekaj drugega kot DNA igralo vzročno vlogo genov. Toda, dejansko sekcije DNA igrajo to vlogo. Tako geni so (so identični z) sekcije DNA molekul.« (Armstrong 1990, 34-35) Vzročna interpretacija, ki jo ponuja Armstrong, vsebuje predpostavko, da v evoluciji organizmov igrajo geni specifično vzročno vlogo. Če upoštevamo, da je evolucija na osnovi naravne selekcije možna le, če:

Place govori o razlikovanju med notranjo strukturo lastnosti – kako so molekule povezane v mikrostrukturo – in nečim, kar je lastnosti zunanje – kaj lastnost (stvar) dela. Toda v analizi dispozicij nas zanima prvi del, čeprav tudi drugi ni nepomemben (vendar ne ob vprašanju dispozicij, ampak vzročnih lastnosti stvari.)

- 26. Pri tem se opiramo na idejo, ki jo je razvil Mackie v (1974, 62), da je vsaj del tistega, kar se običajno označuje kot nujni in zadostni pogoji za neko vzročno dogajanje, vključeno v dejstvo, da je določeno stanje stvari 'inus' pogoj. 'Inus' pogoj definira kot »nezadosten vendar nujni del pogoja, ki pa je sam nenujen (unnecessary) toda zadosten za rezultat.«
- 27. Kripke trdi, da je 'toplota' nekaj drugega kot tisto, kar v nas izzove občutek topllega. Toplota bi lahko obstajala tudi, če bi ne obstajalo nobene bitje, ki bi bilo zmožno takih občutkov ali,

- (i) se organizmi med seboj razlikujejo
- (ii) so nekateri reproduktivno bolj uspešni kot drugi
- (iii) reproduktivni uspeh potomcev korelira z reproduktivno uspešnostjo staršev (Lewontin 1970)

potem zgolj na tej osnovi ni možno trditi, kaj je (so) osnova(e) za dedno razlikovanje v prilagojenosti. Naravna selekcija nam omogoča, da lahko prilagojenost določenega organizma (vrste), ki je dispozicijska lastnost, pojasnimo vsaj na tri načine: kot selekcijo organizmov, kot selekcijo vrste ali kot selekcijo genov. Razlikovanje kaže na to, da je identifikacija prilagojenosti zgolj z eno (posamezno) fizikalno lastnostjo zelo malo verjetna,²⁸ čeprav ni nemogoča.²⁹ Pri tem je zanimivo, da lahko do podobnega sklepa pridemo tudi v situaciji, ko analiziramo 'topljivost'. Za sladkor in sol lahko brez zadržkov trdimo, da sta topljiva v vodi. Toda, nikakor ni evidentno, da obstaja ena (v netrivialnem smislu) fizična lastnost, ki bi jo posedovala oba in, ki bi lahko funkcionirala kot skupna osnova za dispozicijo 'topljivost'. Če bi zahtevali identifikacijo, potem bi dobili: 'topljivost = ionska zmes' za sol in 'topljivost = molekularna povezava' za sladkor; upoštevajoč zakon tranzitivnosti imamo 'ionska zmes = molekularna povezava', kar pa ni resnično.³⁰

če bi obstajali tudi drugi pojavi, ki bi v nas izzvali enake občutke. V drugem primeru bi trdili, da deluje nek drug pojav na nas na enak način kot deluje toplota. Toda to je zmotno. Napaka je v predpostavki, da z izrazom 'tisto, kar v nas izzove občutek toplega' definiramo pomen izraza 'toplota'. S tem zgolj zamejimo referenco izraza – vemo samo to, o čem govorimo, ne pa tudi, kaj natančno to je. Pri določanju reference se opiramo na določene kontingentne lastnosti toplote – da deluje na nas na ta in ne na drug način. Toda takrat, ko ugotovimo, kaj so nujne lastnosti toplote – ko identificiramo njeno vrsto, dobimo strogi designator zanjo. Vrsta je identificirana z njenimi nujnimi lastnostmi. Torej takrat ko trdimo, da »toplota = gibanje molekul« smo odkrili »identifikacijo, ki zagotavlja bistvene lastnosti pojava. Odkrili smo pojav, ki bo v vseh možnih svetovih gibanje molekul – ki ne bi mogel ne biti molekularno gibanje, ker je le to to, kar ta pojav je.« (Kripke 1972, 326)

Čeprav je identifikacija toplote z gibanjem molekul nujna, je vendar aposteriorna – je rezultat znanstvenih raziskovanj in mi tega nismo mogli poznati apriori.

28. Sober pravi, da v primerih, ko analiziramo prilagojenost različnih vrst organizmov na isto okolje, enostavno ne obstaja ista lastnost, ki bi lahko bila kategorialna osnova za dispozicijo. »Zebre se razlikujejo v njihovi možnosti, da jih ujame lev, ker se nekatere hitreje od drugih. Fizična osnova za razliko prilagojenosti bi lahko bila ... najdena v arhitekturi njihovih nog. ... Nekatere so boljši tekaški stroji kot druge. ... Vzemimo populacijo ščurkov, ki imajo različno možnost, da jih uniči DDT. Fizična osnova za razliko prilagojenosti ... je najdena v konstrukciji njihovih prebavnih sistemov. ... Obstaja fizična osnova, da je ena zebra bolj prilagojena kot druga. Obstaja fizična osnova, da je en ščurek bolj prilagojen kot drugi. Vendar bilo bi presenetljivo, če bi bili fizični bazi enaki v obeh primerih.« (Sober 1984a, 48)
29. 'Topljivost sladkorja = molekularna struktura M' je vsekakor primer za tezo, da ima dispozicija zgolj eno osnovo za določeno naravno vrsto. Vseeno je ali govorimo o topljivosti kocke sladkorja, ki je v moji roki ali topljivosti kocke sladkorja, ki jo ima sosed,.... Vendar to nikakor ne zahteva, da bi bila osnova za dispozicije znotraj posamezne naravne vrste vedno enaka.
30. Podoben primer navaja Mackie. »Krhkost stekla bi lahko temeljila na eni vrsti molekularne

Do sedaj smo proučevali predvsem vprašanja, ki so se nanašala na primere, ko imamo situacije ena dispozicija = več možnih dispozicijskih osnov. Vendar velja tudi obratno ena fizikalna osnova = različne dispozicije. Vzemimo za primer kos zlata, ki je topljiv in krhek.³¹ V obeh primerih imata dispoziciji isto fizično osnovo – določeno povezavo molekul (molekularno strukturo), vendar ne trdimo, da je 'topljivost = krhkost'.

Razlikovanje, ki smo ga s predhodnimi primeri opredelili, lahko pojasnimo s pomočjo teze o supervenienci³² dispozicijskih lastnosti na kategorialni osnovi, vendar le v smislu lastnosti drugega reda, ki pa same nimajo vzročne funkcije³³ – to so torej lastnosti lastnosti, ki imajo določeno vzročno funkcijo.³⁴ Če upo-

strukture, krhkost lončenih stvari na drugi. Čelo v istem materialu ima lahko ista dispozicija več kot eno osnovo. Kos blaga lahko vpije vodo na dva načina; tako, da se voda vpije v posamezna vlakna in da se zadržuje v prostorih med vlakni; njegova vpojnost ima potem dve različni osnovi, molekularna strukturo vlaken in veliko skalo strukture, v kateri so ta vlakna razpotegnjena in vtkana.« (Mackie 1973, 148)

31. Ko govorimo o topljivosti zlata, mislimo na topljivost v acqua regia; in ko govorimo o krhkosti, mislimo na to, da se vsako trdno telo, če je primerno močno udarjeno, zdrti – to ne velja le za stvari, ki so pod običajnimi pogoji, s katerimi se srečujemo v vsakdanjem življenju, krhke.
32. »Če dana stvar poseduje kakršno koli vrsto intrinzične vrednosti v določeni stopnji, potem ne le da mora ista stvar to posedovati, v vseh okoliščinah, v isti stopnji, ampak karkoli kar je natančno podobno oni mora, v vseh okoliščinah posedovati, le to (lastnost – B.B.) v natančno isti stopnji.« (Moore 1922, 261)
- »Mentalne značilnosti so v nekem smislu odvisne od, ali supervenientne na, fizičnih značilnosti. Taka superveniencia bi lahko bila vzeta tako, da pomeni, da ne moreta obstajati dva dogodki, ki sta si podobna v vseh fizičnih pogledih, vendar se bi razlikovala v neki mentalni značilnosti, ali, da bi se lahko nek predmet spremenil v določenem mentalnem pogledu ne da se bi spremenil v določenem fizičnem pogledu.« (Davidson 1980, 214)
- Superveniencia, ki nas zanima v primeru dispozicij, je ontološka superveniencia, kar pomeni: *stvari se ne morejo razlikovati glede na posedovanje lastnosti iz supervenientnega razreda lastnosti dokler se ne razlikujejo glede na posedovanje lastnosti iz osnovnega razreda lastnosti.*

Ontološka superveniencia je torej povezava med razredi lastnosti tako, da je nujnost povezave interpretirana kot nujnost, ki je v stvareh samih – kot metafizična nujnost, ki ni izenačena z logično nujnostjo.

33. S tem se ohrani Princip različnosti eksistenc, ki ga zagovarja Armstrong (1989b, 116): »Če sta A in B popolnoma različni eksistenci, potem je možno, da A obstaja, medtem ko noben del B-ja ne obstaja (in obratno).«
- To lahko uporabimo za posameznike kot tudi za lastnosti – če se posamezniki ne prekrivajo, potem je vedno možno, da obstaja svet, v katerem bo obstajal en posameznik, vendar drugi ne bo; če lastnosti nimajo skupnih gradnikov, potem lahko v nekem svetu obstaja ena univerzalija, čeprav v tem svetu ni niti enega gradnika druge univerzalije.
34. Forrest označuje to kot Hipotezo o Veliki lastnosti – Velika lastnost je zanj lastnost, ki je (vsaj) druge vrste: »...Torej mislimo o intrinzični dobroti (goodness) kot lastnosti predmetove narave – z naravo mislim na naturalistično naravo sestavljeno iz predmetovih naturalističnih lastnosti... predmet je intrinzično dober, ker ima intrinzično dobro naravo.« (Forrest 1988, 2)

rabimo to na primeru prilagojenosti, lahko trdimo: res je, da prilagojenost običajno ne moremo identificirati s posamezno fizično (kategorialno) lastnostjo, vendar, kadar sta dva organizma fizično identična in živita v fizično identičnem okolju, tedaj morata imeti tudi enako stopnjo prilagojenosti. V primeru, da posamezni organizem izgubi to prilagojenost, potem to pomeni, da je moralo priti do spremembe v njegovi fizični zasnovi (če je okolje nespremenjeno). Enako velja v primeru 'krhkosti':

- (i) kos stekla ima (specifično molekularno strukturo = lastnost, ki je kategorialne narave)
- (ii) obstaja inicirajoči vzrok (primeren udarec)
- (iii) obstajajo zakoni narave
- (iv) manifestacija dispozicije 'krhkost' = zdrobitev kosa stekla

Krhkost kosa stekla je supervenientna na dejstvu, da ta kos stekla z določeno molekularno strukturo = kategorialno lastnostjo skupno z zakoni narave zagotavlja (ob primernih okoliščinah – udarec), da se a, ki ima tako strukturo, zdrobi.

4. Sklep

Analizo dispozicij lahko strnemo v ugotovitev:

Če obstajajo dispozicije, potem so to lahko le lastnosti druge vrste, ki superveniirajo na fizičnih (kategorialnih) lastnostih, katere imajo specifično vzročno vlogo. Kategorialne lastnosti skupno z ustreznimi zakoni narave tvorijo ustvarjalca resnice za resnično pripisovanje dispozicije posamezni stvari.

V tej zvezi nas ne sme zavesti, da Forrest govori o naravnih (naturalističnih) lastnostih predmeta in ne-naravnih lastnostih. Ne-naravne lastnosti (intrinzična dobrot) niso ničesar drugega kot lastnosti predmeta, kar pa nam omogoča, da pojasnjujemo le te ne da bi jih reducirali.

Forrest zanika Kimovo tezo, da je supervenientna lastnost nujno koekstenzivna z neko subvenientno lastnostjo, ker če upoštevamo hipotezo o veliki lastnosti, potem »nam to zagotavlja, da imamo supervenientno lastnost, ki ni nujno koekstenzivna z neko subvenientno.« (Forrest 1988, 2, opomba 6)

Tipičen ugovor na Forrestovo trditev bi bil:

- (i) P in Q sta lastnosti prvega reda
- (ii) R – relacija pravilnosti – povezuje P in Q
- (iii) P je v odnosu R do Q le, če velja, da je vsak P Q. (humovska pravilnost)
- (iv) Torej, R je reducibilna (ob primernih pogojih) na razred lastnosti prvega reda.

Vendar smo že na primeru nomične nujnosti kot relacije drugega reda pokazali, da ni reducibilna na (razrede) lastnosti prvega reda.

LITERATURA

- Aristotel, *The Complet Works*, vol. I, II, (ed.) J. Barnes, Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Armstrong, D.M. (1969) »Dispositions are Causes«, *Analysis*, 30.
- Armstrong, D.M. (1973) *Belief, Truth, and Knowledge*, Cambridge: CUP.
- Armstrong, D.M. (1989b) *A Combinatorial Theory of Possibility*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, D.M. (1990a) »Dispositions as Categorical States«, v Armstrong, Place, Martin 1990.
- Armstrong, D.M. (1990b) »Place's and Armstrong's View Compared and Contrasted«, v Armstrong, Place, Martin 1990.
- Armstrong, D.M., Place, U.T., Martin, C.B. (1990) *A Debate on Dispositions: Their Nature and Their Role in Causation*, neobjavljen tipkopis.
- Carnap, R. (1936) »Testability and Meaning«, *Philosophy of Science*, 3.
- Davidson, D. (1980) *Essays on Actions and Events*, New York: OUP. *Philosophy*, 64.
- Forrest, P. (1988) »Supervenience: the grand-property hypothesis«, *Australasian Journal of Philosophy*, 66.
- Kripke, S. (1972) »Naming and Necessity« v D.Davidson in G.Harman (eds.) *Semantics of Natural Language*, Dordrecht: Reidel.
- Lewontin, R. (1970) »The Units of Selection«, *Annual Review of Ecology and Systematics*, 1.
- Mackie, J.L. (1973) *Truth, Probability and Paradox*, Oxford: OUP.
- Mackie, J.L. (1973) *The Cement of Universe*, Oxford: OUP.
- Mackie, J.L. (1977) »Dispositions, Grounds and Causes«, *Synthese*, 34, citirano po Tuomela 1978.
- Mellor, D.H. (1974) »In Defense of Disposition«, *Philosophical Review*, 83.
- Moore, G. E. (1922) »The Conception of Intrinsic Value«, v *Philosophical Studies*, London: Routledge and Kegan Paul.
- Place, U.T. (1990) »Dispositions as Intentional states«, v Armstrong, Place, Martin 1990.
- Prior, E. (1985) *Dispositions*, Aberdeen: Aberdeen University Press.
- Quine, W.V.O. (1969) *Ontological Relativity and Other Essays*, New York: Columbia University Press.
- Ryle, G. (1949) *The Concept of Mind*, London: Hutchinson.
- Sober, E. (1984a) *The Nature of Selection*, Cambridge, Mass.: MIT.
- Tuomela, R. (1977) »Dispositions, Realism, and Explanation«, *Synthese*, 34, citirano po Tuomela 1978.
- Tuomela, R. (1978) (ed.) *Dispositions*, Dordrecht: Reidel. z dodatkom leta 1969, citirano po Loux (1970).

